

INSONDA SALOMATLIK ESTETIKASINI RIVOJLANTIRISHDA AXLOQIY OMILLARNING IMMANENT XUSUSIYATLARI

Javliyev Feruz Komilovich

Annotatsiya

Inson salomatligini har qancha moddiy boylik va mablag' evaziga sotib olib bo'lmaydi. Har bir shaxs o'zining yurish-turishi uchun mas'ul deb qabul qilingan demokratik jamiyatda, inson salomatligi muhim ahamiyatga ega bo'lgan oliy qadriyat darajasiga ko'tariladi. Aytishimiz mumkinki, so'z, fikr, niyat, amal insonning axloqiy-estetik faoliyatida hamda xulqiy go'zallikka erishish yo'lidagi maqsad va intilishlariga asos bo'ladigan, insonni to'g'ri faoliyati.

Kalit so'zlar: Salomatlik, jismoniy va ruhiy sog'lomlik, estetik munosabat, zotan, so'z, fikr, niyat, turmush estetikasi

Bugungi globollashuv davrida insoniyatga xaf solib turgan juda ko'plab tahdidlar paydo bo'lmoqda. Shunday tahdid va xavf hatarlar inson sog'ligiga o'z ta'sirini o'tkazmasdan qolmaydi. Salomatlik - har bir inson uchun bebaho boylik sifatida jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining muhim shartlaridan biri bo'lib kelmoqda. Inson mustahkam salomatlikka ega bo'lgandagina baxtli bo'lib yashashi mumkin. Har bir millatga, har bir mamlakat uchun muqaddas bo'lgan tarixiy, madaniy, milliy qadriyatlarning barchasini jismoniy va ruhiy sog'lom insongina yarata oladi. Shunday ekan salomatlik - mavjud barcha qadriyatlar orasida eng oliysi sifatida qadrlanmog'i lozim. Inson salomatligini har qancha moddiy boylik va mablag' evaziga sotib olib bo'lmaydi. Har bir shaxs o'zining yurish-turishi uchun mas'ul deb qabul qilingan demokratik jamiyatda, inson salomatligi muhim ahamiyatga ega bo'lgan oliy qadriyat darajasiga ko'tariladi.

Mashhur olim, faylasuf Abu Bakr Ar-Roziy (865-925) "Ma'naviyat tibbiyoti", "Falsafiy turmush tarzi" kabi asarlarida inson salomatligiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar haqida batafsil ma'lumotlar beradi. "Ma'naviyat tibbiyoti"da tibbiyotni ikkiga: jismoniy va ruhiy tibbiyotga ajratadi va jismoniy tibbiyotni inson tanasi kasalliklarining oldini olish va davolash, ruhiy tibbiyotni esa inson ruhiy axloqini yo'lga qo'yish va insonning ma'naviy sifatlarini takomillashtirish deb belgilaydi. U aqlning vasfini ta'riflar ekan, quyidagilarni ta'kidlaydi: insonni ehtiroslar emas, balki aql boshqarishi lozim, aql insonni bir daqiqalik o'tkinchi ehtiroslardan xalos qiladi, bilimlar bilan qurollangan aql o'z ehtiroslarini nazoratsiz qoldirmaydi. E.Yusupovning «Axloq ijtimoiy munosabatlar zaminida alohida shaxs sifatida mavjud bo'lgan insonlarning o'z-o'zini idora qilish shakllari va me'yor, o'zaro muloqot va munosabatlarda ularga xos bo'lgan ma'naviy kamolot darajasining namoyon bo'lishidir»-degan fikri diqqatga sazovor.[1,38 b] Chunki axloq yo'q joyda inson ijtimoiy shaxs sifatida shakllanmaydi, faqat axloq zaminidagina insonlarda xayotning mazmuni va maqsadi, jamiyat oldidagi burchi, mas'uliyati va boshqa axloqiy tushunchalar va normalarga muayyan estetik munosabat shakllanadi. Inson faoliyatini tartibga solish, hayot tarzini shakllantirish estetik madaniyatning muhim funksiyalaridan biridir. Bu funksiya tufayli estetik madaniyat kishilarning muloqotini, ishlab chiqarish va turmushdagi munosabatlarni ma'lum normalarga bo'ysundiradi.

Estetik munosabat - ob'ekt bilan sub'ekt o'rtasidagi o'ziga hos a'loqadorlik

tufayli kelib chiqadigan xarakterlar majmuidir. Go‘zallikni idrok qilish jarayonida sodir bo‘ladigan o‘zaro harakatlar estetik munosabat zaminidir. Estetik munosabat orqali inson ob‘ektiv dunyoning voqea va hodisalarini keng mushohada qiladi. Estetik munosabatning natijasi estetik baholash mohiyati, narsa-buyumlar ifodalanadi.. Ovqatlanish madaniyatida estetik munosabat uning shakl va mazmuni mutanosibligida o‘z ifodasini topadi. Yoki insonga estetik munosabatda bo‘lish ham inson shaxsi ma’naviy mazmunining inson xatti- harakatlari va xulq-atvori shakliga mutanosiblikda ifodalanadi. Insonning ichki dunyosi, shaxsi, aqli va his – tuyg‘ulari uning tashqi qiyofasi – ko‘zlari, chehrasi, shuningdek qaddi - qomati va yurish - turishida to‘la aks etadi. Insonning ichki dunyosi qanchalik mukammal bo‘lsa, yurish - turishi ham shunchalik madaniyatli bo‘ladi.

Ayrimlar inson go‘zalligini belgilashda uning tashqi qiyofasiga qarab baho berish kerakligini uqtirsalar, ikkinchi qarash tarafdorlari-inson go‘zalligi uning axloqiy fazilatlar bilan belgilanadi, degan g‘oyani ilgari suradilar. Shulardan ikkinchi g‘oya tarafdorlari ko‘pchilikni tashkil qiladi. Biz esa mazkur ikki qarashni inkor etmagan holda, uchinchi qarashni maqsadga muvofiq deb bilamiz. Ya’ni, inson kamolotida go‘zallik zohiriy yoki botiniy tomonlardan birining ustuvorligi bilan emas, balki ikkala tomonning uyg‘unligiga asoslanadi; birini ikkinchisidan ajratish inson go‘zalligi haqida to‘laqonli tasavvurni bermaydi. Zotan, axloqiy fazilatlar insonning botiniy go‘zalligini mustahkamlasa, zohiriy (tashqi) ko‘rinish ham insonga ijobiy tuyg‘ular baxsh etadi.

Aksariyat hollarda insonning tashqi go‘zalligiga nisbatan yuzaki munosabat bildiriladi; tashqi go‘zallik shaxsning chinakam «Men»ini namoyon qilishiga to‘sqinlik qiluvchi, o‘tkinchi hodisa sifatida qaraladi. Jumladan, qadimgi hind hikmatnomasi «Kalila va Dimna»da yoshlarning go‘zalligi dunyoda o‘tkinchi bo‘lgan narsalar sirasiga kiritilsa, XX asr turk mutasavvif allomasi Muhammad Zohid qutqu esa «Tasavvuf axloqi» nomli asarida «Shubhasizki, ko‘ngil go‘zalligi, vujud go‘zalligidan bag‘oyat a’lo va afzaldir.» -deb uqtiradi. Ko‘rkam xulqning go‘zal yuz fazilatiga nisbatan ustuvorligini mazkur fikrlar orqali bilib olish qiyin emas. Shuningdek, tashqi jamol va ichki jamolning uyg‘unligi natijasida yuzaga keladigan ijobiy holatni alloma A.Fitrat «Oila» risolasida sodda qilib quyidagicha ifodalagan edi: «Yuqorida zikr etilgan go‘zallik (jamol) haqidagi so‘zlarimiz zohiriy (tashqi) jamoldir. Agarda u botiniy (ichki) jamol bilan, ya’ni yaxshi xulq bilan bog‘liq bo‘lmasa bir tiyanga qimmat. Kimki o‘z ixtiyori tizginini hayvoniy shahvat qo‘liga bermagan ekan, doimo ichki jamolini tashqi go‘zalligi bilan, ya’ni xusni axloqini qora ko‘zlar va kamon qoshlar bilan ziynatlaydi».[2, 24 b]

Mazkur fikrlardan kelib chiqqan holda, aytishimiz mumkinki, so‘z, fikr, niyat, amal insonning axloqiy-estetik faoliyatida hamda xulqiy go‘zallikka erishish yo‘lidagi maqsad va intilishlariga asos bo‘ladigan, insonni to‘g‘ri faoliyatga undaydigan ma’naviy omillardir. Ta’kidlash lozimki, iymonning hox diniy hox dunyoviy talqini bo‘lsin ular mohiyatan insonda ijobiy fazilatlarni shakllantirishga qaratilgan. Zotan, so‘z, fikr, niyat va qilingan chiroyli amallarni har ikki talqindagi iymon inkor etmaydi. Aksincha, iymon kishilarning bir-biri bilan chiroyli so‘zlar orqali muomala qilishga, chiroyli fikrlar bilan maqsadga intilishga, chiroyli niyat asosida yashashga va ularni go‘zal amal orqali mujassam qilishga da’vat etadi. Bordi-yu inson chiroyli so‘zlasa-yu iymoni bo‘lmasa, illat shuki bu-yolg‘onchilikka olib keladi; chiroyli fikrlarga ega

bo'lsa-yu, iymonsiz bo'lsa, illat shundaki, bu-ik- kiyuzlamachilikka olib keladi; chiroyli niyatlar qilsa-yu imyon bo'lmasa, illat shundaki, bu-boqimandalikka, dangasalikka olib keladi va hokazo.

I.Kant tabiatni axloqiylik bilan bog'laydi: "Kimniki bevosita tabiat go'zalligi qiziqtirsa, bu uning fikrlash tarzida, yo'q deganda, axloqiylikka, ezgulikka qobiliyat mavjudligidan dalolat beradi", - deydi u.[3, 314 b] Ammo Gegelning, tabiatda ideal yo'q, shu sababli u ikkinchi darajali go'zallik turi, degan fikri estetikada hukmronlik qilib keldi, ayniqsa, bu fikr tabiatni "bo'ysundirishni" targ'ib qilgan markschilikning tegirmoniga suv quydi. Natijada uzoq yillar mobaynida tabiat estetikasiga e'tibor qaratilmadi. Biz me'moriy obidalarni asrash, tiklash haqida qayg'urdik, ularni estetik qadriyatlar deb e'lon qildik, lekin landshaft estetikasini chetga chiqarib qo'ydik.

Turmush estetikasi deganda biz insonning voqelikka keng qamrovli estetik munosabatini tushunamiz. U hozirgi paytda o'z ichiga kiyinishidan tortib, xulqiy go'zallikkacha, oilaviy an'analardan tortib, oilaviy makongacha bo'lgan estetik "doirani" o'z ichiga oladi. Turmush estetikasida eng muhimi, odamlarning narsalar dunyosiga, go'zallik va ulug'vorlik orqali qarashlari estetik didga, ijtimoiy ideallarga o'ziga xos munosabatlari namoyon bo'ladi, pirovard natijada u turmush madaniyatining yuksalishiga xizmat qiladi.

Sport musobaqalarida tomoshabinlar o'zlarini xuddi spektakl tomoshosidagidek tutadilar: ular yuksak mahorat egalariga qarsak chaladilar va yomon o'yin ko'rsatganga nisbatan salbiy munosabatlarini yashirmaydilar. Sportda ham, teatrda ham biz "o'yin" haqida gapiramiz"[4,92 b]. Boshqa bir o'rinda B.Lou H.Slyusherning "Sport va ekzistentsiya" kitobidagi quyidagi satrlarga e'tiborni qaratadi: "Sport - toki haqiqiy sport ekan, u estetik fazilat va nafislikka erisha oladi. U sportchi uchun chuqur ma'noga boy holat. sport botiniy yaxlitlikni va yuksak darajadagi hissiy ko'tarinkilikni talab qiladi, - deb yozadi H.Slyusher sportchi his etadigan estetik zavq haqida[5, 177 b].

Shular bir qatorda sport san'at uchun material bo'lib xizmat qiladi. bunga o'zimiz guvohmiz: biz sport mavzuidagi rangtasvir, grafika, haykaltaroshlik namunalarini ko'p ko'rganmiz, hikoya va qissalarni o'qiganmiz. Biroq, bularning hammasi sportni san'at deb qabul qilishimiz uchun etarli asos bo'lolmaydi. B.Lou shunday ta'riflaydi: "Inson badanining - tabiiy shakldagi go'zallik ekanini, sportchi qiyofasi ideal badan tuzilishini o'zida mujassam etishini e'tirof qilar ekanmiz, sportdagi go'zallikni san'atdan ko'ra tabiatga taalluqli deyishimiz mumkin, zero sportdagi go'zallik ko'p hollarda tasodifiylik xususiyatiga ega"[6, 23-24-b]. Shunday ekan inson salomatlik estetikasi hamma davrlarda ham eng dolzarb masalalardan biri bo'lib kelmoqda. Yosh avlodni har tamonlama mukammal shaxs etib tarbiyalashda sog'lom turmush tarziga amal qilmog'i lozim. Bugungi kunda amalga oshirayotgan islohatlarimiz birinchi navbatda inson manfaatiga xizmat qilayotganligi eng quvonarli holdir. Chunki bugungi tahlikali va tartibsiz bo'lgan dunyoda davlatning qudratini belgilaydigan kuch sifatida yosh avlodni jismonan, ma'nan, aqlan yetuk yoshlari belgilashi yaqqol faktga aylanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Yusupov E. Inson kamolotining ma'naviy asoslari. T., Universitet, 1998, 38-b
- 2.Fitrat Abdurauf. Oila yoki oilani boshkarish tartiblari.-T.: Ma'naviyat. 1998.-

24 b.

3. Kant I. Sochineniya v 6 t. T. 5. M., Mbisl, 1966. S.314.

4. Lou B. Krasota sporta. M., Raduga, 1984. S.92.

5. Qaxor ogli, Xoliqulov Muhammad. "IDEOLOGICAL AND THEORETICAL BASIS OF SUFISM." *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMYIY JURNALI* (2022): 389-393.

6. Yaxshilikovich, Yaxshilikov Jo'raboy. – Korrupsiya va jinoyatchilik, qarindosh-urug'chilik, mahalliychilik va millatchilik jamiyat taraqqiyotiga tahdid solmoqda. *ACADEMICIA: XALQARO KO'P TARMOQLI TADQIQOT JURNALI* 11.2 (2021): 1206-1213